

॥२
७

अथ

कालिदासकृत रघुवंशे द्वितीयः सर्गः

काव्यम्

(अपूर्ण)

Kalidasa Kṛta "Raghovamśhe"
Dvitiya: Sargah.

2232

॥२॥
७

श्रीगणेशायनमः॥ अथरघुवंशद्वितीसर्गप्रारंभः॥ अथप्रजानामधिपः प्रभातेजायास्त्रिग्राहितगं
धमाल्या॥ वनायपीतप्रतिबध्नात्सायशोधनो धेनुमपेमुमोच॥ १॥ तस्याखुरन्यासपवित्रपास
मपासुलानांधुरकीर्तनीया॥ मार्गमनुषेभ्वरधर्मपत्नीश्रुतिरेवार्थस्मृतिरन्वगच्छत्॥ २॥ नि
वर्त्यराजोदयितांदयालुःस्तासोरभयिस्तरुभिर्यशोभिः॥ तयोधराभूतचतुःसमुद्रांजुगोपगोरूप
धरामिवोर्वा॥ ३॥ व्रतायतेनानुचरेणधेनोन्यैषेधिशेषोप्यनुयायिवगैःनचान्यतःस्तस्य
शरीररक्षास्ववीर्यगुप्ताहिमनोप्रसूतिः॥ ४॥ आस्वादवद्विःबलैःसृणानांकेड्यनैर्दशानि
वारणैश्च॥ अव्याहतस्वैरगतेसतस्यासंम्राट्समाराधनतस्तरोभूत्॥ ५॥ श्वेतःस्थिता
मुचलितःप्रयातानिषेदुषीमासनचूडधीरः॥ जलेभिलाषीजलमारदानोद्योयेवतांभूपतिर
न्वगच्छत्॥ ६॥ सन्यस्तचिह्नमपिराज्यलक्ष्मीतेजोविशेषानुमितोदधानः॥ आसी
दनाविष्कृतदानराजिरनर्मदावस्थद्वद्विषेद्वः॥ ७॥ लताप्रतानोद्ग्रथितैःसकेशैरधि

॥२॥
७

रघुवश

ज्यधन्नाविचचारदवे ॥ रक्षापरे नमुनि होमधेनोर्वन्यान्विनेष्यनिवदुष्टसत्त्वान् ॥ ८॥ वि
 स्तृष्टपरिचोनुचरस्यतस्य पाभर्तुमापां शभृतासमस्य ॥ उदीरयामां सुरिवो नमरा नामा
 लोकशब्दवयसां विरावै ॥ ९॥ अवाकिं चाललताप्रसूनैराचारलाजैरिवैषारकन्याः ॥ १०॥
 धनुर्भृतायस्यद्याद्भावमारव्यातमंतःकरणेर्विशंके ॥ विलोकयं यो वपुर्गण्डप्रकाश
 विस्तारफलहरिण्यः ॥ ११॥ स कीचकैर्मारुतपूर्णैश्चैकजद्विरापाहितवंशैस्तं ॥ सुभाव
 कुंजेषु यशस्वमुद्यैरुदीमानं वने देवताभिः ॥ १२॥ इतः सुषारैर्मैरिनिर्गणामनो कदाक
 पितपुष्पागंधैः ॥ तस्मात्तपकृतमनां यत्र मया चरन्तं पवनः सिषेव ॥ १३॥ स चोपतां दिगंतं गणितं ॥ १४॥ ॥ १॥
 तदिदं वनापि तिथि क्रियाथो मन्त्र ग्ययो मध्यमलोकपालः वभौ वसातेन सतां मतेन सैधेव साक्षा

राम

राशामवृष्ट्यापि विना दवाग्निरासी द्विरेषा फलपुष्पवृक्षिः ॥ उन्नतसलेष्वधिको बन्धाधेतस्मिन्वनंगो सरिगाहमानि ॥ १४॥

दिधि नोपपन्ना ॥ १५॥ सपत्न्यलो जीर्णवराहपूथान्या वा स दृक्षो मुखवर्हिणानि ॥ ययो मृगाध्यासि
 तशाडुलानि त्रयामापमानानि वानानि पश्येत् ॥ १७॥ आपी भारे सनप्रयत्ना गृष्टिगुरुचादपु
 षानरेहः ॥ उभावले चक्रतुरं चिताभ्यां तपो वना वृत्तिपथंगताभ्यां ॥ १८॥ वसीष्ठधेनोरनुया
 यिनं तमावर्तमानं वनिता वनां ताता ॥ पपो निमेषाल सपक्ष्मपंक्तिः पुरोषिताभ्यामिव लोचना
 भ्यां ॥ १९॥ पुरस्कृता वत्सैर्निपार्थिवेन प्रसुद्धेन पार्थिवधर्मपत्न्या ॥ तदेतरे सा विरराधे नुर्दिन
 क्षपामध्यगते वसंध्या ॥ २०॥ प्रदक्षिणी स्वसपयस्वीनी तां सुदक्षिणा सा क्षतपात्रहस्ता प्रण
 म्य चानर्चयिष्यामस्या भ्रगां तद्द्वारमि वार्थसिद्धेः ॥ २१॥ वत्सात्सु कापि स्तिमिता संपर्का प्रसंग
 हात्सेति नन्दतुस्तौ ॥ भक्त्योपपानेषु हितदिधानां प्रसादचिन्तानि पुरःफलानि ॥ २२॥ गुरोः स
 दारस्य निपीड्य पादौ सभाप्य सांध्यं च विधिं दिलीपः ॥ रोहावसावसा नैपु मुखवदो गंध्री भोजे भु
 जोष्ठि नृरिपुर्निषणा ॥ २३॥ तामंतिकन्यस्तबलिप्रदिपामन्वा स्य गोप्ता गृहिणी सहायः ॥

रघुवंश

क्रमेण सप्तमनुसविवेशस्तोषितां प्रातरनूतिष्ठत ॥ २४ ॥ ३२ ॥ अत्र तं धारयतः प्रजार्थं सममं हिष्यामहनी
यकीर्तेः ॥ सप्तव्यनीयुः स्निग्धुणो नितस्य दिनानि रो नो धरणो चितस्य ॥ २५ ॥ अन्येद्युगलो नुचरस्य
भावजितासमानामुनिहोमधेनुः ॥ गंगाप्रपातो तनिरूघासंगौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश ॥ २६ ॥ सादुष्य
धर्षामनसापि हिंसेरियद्रिशोभाप्रहिते क्षणेन ॥ अलक्षितान्भ्युपगतनो नृपेण प्रसह्यः सिंहः किलेतां
चेकष ॥ २७ ॥ तदीयमाकंदितमात्रसाधोगुहानिबप्रतिशददीर्घ ॥ रश्मिष्विवादाय न गेहसक्तानि वर्तया
मासानृपस्य दृष्टि ॥ २८ ॥ सपाटलायांगवितस्थिवांसधनुर्धरः केसरिणे रद्रे ॥ अधिपकायामिव धा
तुमंयालो ध्रुवमं सानुमतः प्रभुत्वं ॥ २९ ॥ ततो मृगेंद्रस्य मृगेंद्रगामिव धाय वच्यस्य शरं शरण्यः ॥
जाताभिषंगो नृपतिर्निषंगा धर्तुमैच्छसमो धतारिः ॥ ३० ॥ वामेतरः सस्य करः प्रहतुर्न प्रभारुषितकंक ॥ ३१ ॥
पत्रे ॥ सक्तं गुलिसायकप्रेस्वरेव चित्रार्पितारं भद्रवानतरये ॥ ३२ ॥ बाहुप्रतिष्ठमविवृद्धमन्युरभ्युप
मागस्कृतमस्य शक्तिः ॥ राजा स्वनेजोभिरदह्यतावीगीवमं जौषधरुध्रवीर्यः ॥ ३३ ॥ तमार्ये गृह्ये सां

सां

निगृहीतधेतुं मेनुष्यवाचामनुवंशकेतुं ॥ विस्मापयस्मिन् न्वितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्वं निजगादिसंज्ञ ॥ ३४ ॥
अलं महिपालतवशमेण प्रयुक्तमप्यश्रमि तो रथास्यात् ॥ नपादपो नमूलनशक्तिरंहः शिलोच्चये मूर्च्छितमारुतस्य
॥ ३५ ॥ कैलासगौरं दृष्यमा रुरुक्षोपा दार्षणानुग्रहपूतदृष्टं ॥ अवेहिमा किंकमष्टमूर्तिः कुंभेदरं नाम नि कुंभेतुल्या ॥
॥ ३६ ॥ अमुं पुरः पश्य सिंदवहारं पुत्रीकृतो सो वृषभच्यजेन ॥ यो हेमकुंभस्तु न निस्तुतानां स्फुरस्य मातुः पयसा
रसतः ॥ ३७ ॥ कंडूयमानेन कटंकटाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य ॥ अथ नमो हस्तनया शूरो च सैन्यमाली
तुमिवा सुरास्त्रे ॥ ३८ ॥ तदा प्रभृते ववनदिपानां त्रासार्थं मस्मिन् ह्रमद्रिकुक्षौ ॥ व्यापारितः शूलभृता वि
धाय सिंहत्वं मेकागतसत्त्ववृत्ति ॥ ३९ ॥ तस्यालमेषा क्षुधितस्य नृपे प्रदिष्टकालपरमेभ्यरेण ॥ उप
स्थिता शोणितपाशानामेस्वरद्विषां द्रमसी सधेव ॥ ४० ॥ सत्वं निवर्तः स्वविहाय लज्जागुरोर्भवान्
दर्शित शिष्यभक्तिः ॥ शस्त्रेण रक्ष्य रक्षां रक्षन्त द्युता शस्त्रभृता क्षिणाति ॥ ४१ ॥ इति प्रगल्भपु
रुषाधिराजो मृगाधिराजस्य वचो निशम्य ॥ प्रसाहतास्त्रागिरिशप्रभावादात्मन्यवसो शिथि

राम

३

लीचकार ॥ ४१ ॥ प्रसन्नवीचै नमिषु प्रयोगे तत्पूर्वसंगे वितथ प्रयत्नः ॥ जडीरुतस्मिन् बकवीक्षणे नव
 जमुमुक्षनिवज्रपाणिः ॥ ४२ ॥ संरुध्वेष्टस्य मृगेंद्रकामं हास्यं वचसं घटं विवक्षुः ॥ अंतर्गत
 प्राणभृतां हि वेद सर्वं भवान्भावमतो मिधास्ये ॥ ४३ ॥ सत्त्वं मदीयेन शरीरे दृतिं देहं निर्वर्तयुं
 प्रसीद ॥ इति नावसानोत्सुक बालवत्सा विमुच्यतां धेनुरियं महर्षे ॥ ४४ ॥ मान्यमेसावरजंगमानो
 सर्गस्थितिप्रसवहारहेतुः ॥ गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेनेत्यतस्तुरसादनुपेक्षणीयं ॥ ४५ ॥ अथां
 धकारं गिरिगवराणां रंशमपूरयैश कलानिकुर्वेत् ॥ भूयः स भूते श्वरपाभवे वती किंचिद्विदुस्यार्थ
 पतिं बभाषे ॥ ४६ ॥ एका तपत्रजगतः प्रभुत्वं न वयं का तमीदं वपुश्च ॥ अत्यहोतौ बहू हातु
 मिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वं ॥ ४७ ॥ भूतानुकेपातवचे दियं गौरु का भवे स्वस्ति मतो त्वदेते
 ॥ जीवनपुनराश्रय उपरुवे भयः प्रजो प्रजानाथ पिते वपासि ॥ ४८ ॥ अथैकधेनोरपराधचंडाने

३

गुरोः कृशानुप्रतिमाद्विषमै ॥ शक्योऽस्य मन्युर्भवता विनेतुंगाः कोटिशस्पर्शयता घटो धनीः ॥ ४९ ॥
 तद्रक्षकल्याणपरंपराणां भोक्ता समूजस्वले मात्मदेहं ॥ महितलस्पर्शेन मात्रभिन्नं मृधराजा
 ज्येष्ठमैन्द्रमाहुः ॥ ५० ॥ एतावदुक्ता विरते मृगेंद्रे प्रतिस्वेनेनास्य गुरागतेन ॥ शिलौ च योपि क्षि
 पालमुच्चैः प्रियामेवार्थमभाषते व ॥ ५१ ॥ निशम्य देवानुचरस्य वाचं मनुष्यदेवः पुनरप्युवाच ॥
 धेन्या तदध्यासितकातराक्ष्या निरीक्ष्य माः सूतरां दयालुः ॥ ५२ ॥ क्षती कौलत्राय तस्सुदृग
 क्षस्य शब्दो भुवनेषु ५३ ॥ ॥ राज्येन किं तदिदं परीत दत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसे व ॥ ५३ ॥ क
 थं नु शक्यो नु नयो महर्षे विशाणनादन्यपयस्विनीनां ॥ इमा मनुनां सूरभेरवे हिरुद्रो जसानुप्रहते
 त्वया स्या ॥ ५४ ॥ सेयं स्वदेहार्पण निष्कयेण न्याया माया मोचेयितुं भवतः ॥ न पारणा स्यादि
 ह तात वैवं भवेदलुप्तश्च मुनेः क्रियार्थः ॥ ५५ ॥ भवा न पीदं परवान न वैति महाहियत्नः

॥४

॥२
७॥२
७

॥४॥

सवदेवदासं॥ स्रुता तु नियोक्तुर्न हि शग्नेर्विना श्परक्ष्यं स्वयमक्षतेन॥ ५६॥ किमप्यहिंस्य
 सवन्नेनमोहयशः शरीरेभवेमेदयालुः॥ एकान्तमध्वंसिषुमदिधानोपिडेघेनास्थास्वतु
 भौतिकेषु॥ ५७॥ संबधमाभाषणपूर्वमाहुर्वृतः संनोसंगतयोर्वनांते॥ तद्गुतनाथा
 उगनाहसित्वं संबधिनीमेप्रणयविहंतु॥ ५८॥ नथेतिगांमुक्तवतेवदिलीपः सद्यप्र
 तिहंभविमुक्तबाहुः॥ सन्यस्तशस्त्राहरयेस्वदेहमुषानयक्षिडमिवाभिषस्य॥ ५९॥
 तस्मिन्क्षणेपालयितुः प्रजानामुद्यत्यतः सिंहनिपातमुग्रं॥ अवाहुमुखस्योपरिपु
 ष्यदृष्टिः पपातविद्याधरहस्तमुक्ता॥ ६०॥ उत्तिष्ठवत्सेसमृतायमानं वचोनिशम्यो
 क्षितमुक्षितः सन्॥ ददशैराजा जननिमिवस्वामामग्रतः सिंहनिपातमुग्रं॥ ६१॥

॥ कालदास रचित रघुवंश द्वितीयः सर्गः ।